

V MÜHAZİRƏ

MÖVZU: XIX ƏSR AVROPA ƏDƏBİYYATI. ALMAN ƏDƏBİYYATI

I HİSSƏ

XIX əsrin əsas tarixi hadisələrinin Avropa ədəbi prosesinə təsiri. 1789-1871-ci il xronoloji çərçivəsinin əhəmiyyəti. İtaliya, Polşa, Macar, Skandinaviya, Belçika, İsveçrədə əsas ədəbi istiqamətlər və nümayəndələri. H.İbsenin dramaturgiyası. Ş.de Kosterin "Ulenşpigel əfsanəsi" romanı. İsveçrədə Kellerin yaradıcılığı.

XIX əsrin əsas tarixi hadisələrinin Avropa ədəbi prosesinə təsiri. 1789-1871-ci il xronoloji çərçivəsinin əhəmiyyəti.

19-cü əsr, miladi təqvimə görə 1 Yanvar 1801-ci ilə 31 Dekabr 1900-ci günləri arasındakı zaman kəsiyi kimi qəbul edilir. Bu dövrdə Portuqaliya, Osmanlı və Çin İmperiyası dağılmağa başlamış, Babür və Müqəddəs Roma İmperiyası süqut etmişdir. Napoleon müharibələrindən sonra, Britaniya İmperiyası, dünya əhalisinin dördüdə biri, ərazisinin isə üçdə birinə hakim olaraq dünyanın liderinə çevrilmişdir. "Pax Britannica" (Britaniya sülhü) dövründə, piratlara qarşı ciddi tədbirləri ilə dünyada ticarətin stimullaşdırılmasını təmin etmişdir. 19-cü əsr eyni zamanda yeni ixtira və kəşflərlə bərabər dəqiq elmlərdə ciddi addımların atılması ilə nəticələnmişdir. Tibb, riyaziyyat, fizika, kimya, biologiya, elektrik və metallurgiya kimi sahələrdə gələcək əsrdə daha sürətli inkişaf edəcək texnoloji yeniliklərinin təməlləri atılmışdır. Dəmir yolu nəqliyyatının başlaması və sənaye inqilabı ilə birlikdə bir çox ölkədə urbanizasiya hərəkətləri başlamış və dünyadakı bir çox böyük şəhərin əhalisi, bir milyonun üstünə çıxmışdır. Dünyanın qalan kəşf edilməmiş regionları (Antarktida və Arktikanın çatılması çətin yerləri istisna olmaqla) kəşf edilmişdir və 1890-larda dünyanın dolğun və təfərrüatlı xəritəsinin ortaya qoymasına səbəb olmuşdur. Bu əsr köləliyin sürətlə dağılmasına səbəb olmuşdur. Haiti qul üsyanlarından sonra Britaniya İmperiyası, dənizlərdəki hakimiyyətini istifadə edərək dünya miqyasında kölə ticarətini dayandırmağa çalışmış, Britaniya 1834-cü ildə, Amerika Birləşmiş Ştatları 1865-ci ildə, Braziliya isə 1888-ci ildə köləliyi qaldırmışdır. Eyni şəkildə Rusiya da torpaqlarında quldarlığa son vermişdir. İstehsalatda külək, su və buxar enerjisinin tətbiqi cəmiyyətdə dərin sosial və texnoloji dəyişikliklərin başlanğıcını qoydu. Sənaye inqilabı köklü sosial dəyişikliklər yaratdığından çox vaxt mütəxəssislər tərəfindən "Neolit inqilabı" ilə müqayisə edilir. Burada inqilab sözü şərti olaraq tətbiq edilir, çünki sənayeləşmə on illər boyu baş verən bir proses olmuşdur. Bu ərəfədə texnikanın, elmin və bununla bağlı məhsuldarlığın inkişafı kütləvi işsizlik

və kasıbçılıq kimi bir çox problemləri də özü ilə gətirmişdir. Sənaye inqilabı XVIII əsrdə İngiltərədə başlamış və XIX əsrdən etibarən Avropa və ABŞ-a yayılmışdır. Əvvəllər heyvan və ya insan gücü ilə hərəkətə gətirilən maşınlar üçün Vattın ixtira etdiyi buxar maşını yeni imkanlar yaratmışdır.

XIX əsr Avropa ədəbiyyatını öyrənən tarixçilər adətən 1789-1871-ci illər xronoloji sərhədini müəyyənləşdirirlər. **Böyük Fransa inqilabı** (1789-1799) - Fransa və Avropa siyasi tarixində köklü dəyişikliklərə səbəb olmuş ən mühüm hadisələrdən biridir. O dövr Fransasında, eləcə də digər aparıcı Avropa ölkələrində hakim zadəgan və katolik ruhanilərinə verilmiş qeyri-məhdud imtiyazlarla xarakterizə olunan mütləq monarxiyadan demokratiya, vətəndaşlıq və insan hüquq və azadlıqları kimi mütərəqqi prinsiplərə əsaslanan siyasi-sosial qiyam qanlı iğtişaşlar, minlərlə insanın təqib və edamıyla müşahidə olunmuş, hətta beynəlxalq səviyyədə ciddi narahatlıq doğurmuşdur. İnqilab özündən sonra Avropada Napoleon müharibələri, Fransada monarxiyanın bərpa və nəhayət müasir azad, demokratik Fransanın simasını müəyyənləşdirəcək daha iki inqilaba səbəb olmuşdur. İnqilabdan sonrakı 75 il ərzində Fransa respublika, diktatorluq, konstitusiyalı monarxiya və iki müxtəlif imperiyalar halında mövcud olmuşdur. Fransa inqilabından 1871-ci ilə, Paris Kommunası dövrünə, fəhlə sinfinin qısa müddətli hakimiyyətə qədər olan dövr ədəbiyyat baxımından xüsusi mərhələ kimi tədqiq olunur. Sosialist yönlü ədəbiyyatşünaslar bu mərhələdə kapitalizm ədəbiyyatının çiçəklənməsi və tədricən tənəzüllü məsələlərinə xüsusi diqqət yetiriblər.

İtaliya, Polşa, Macar, Skandinaviya, Belçika, İsveçrədə əsas ədəbi istiqamətlər və nümayəndələri.

İtaliyada romantizm cərəyanı, milli qurtuluş hərəkatına paralel bir şəkildə inkişaf edirdi. Bu dövrdəki əsərlərin çoxu bu hərəkatın yaratdığı vətənpərvərlik hissini əks etdirirdi. Uqo Fuskolo romantik ədəbiyyatın atası kimi qəbul edilir. İtalyan ədəbiyyatının aparıcı nümayəndəsi isə Alessandro Manzoniydi (1785-1873). İlk dövr yaradıcılığında maarifçilik ənənələri əks olunmuşdur. 1820-ci illərdə romantizm mövqeyinə keçmişdir. "1821-ci ilin martı", "5 may" (1821) lirikalarında, "Qraf Karmonyola" (1820), "Adelgiz" (1822) tarixi faciələrinə vətənpərvərlik və azadsevərlik ideyaları tərənnüm edilir. "Nişanlılar" (1827) tarixi romanı İtaliya realist nəsrində əhəmiyyətli yer tutur. 1827-ci ildən sonra yalnız dil və ədəbiyyata dair nəzəri məqalələr yazmışdır. Dövrün digər görkəmli nümayəndəsi isə Cakamo Leopardidir. (1798-1837)

Polşa, 1795-ci ildə qonşuları Avstriya, Rusiya və Prussiya tərəfindən işğal edilərək Avropa xəritəsindən tamamilə silinmişdir. 1830-1831-ci illər arasında Polşa ordusundan bir qrup gənc zabitin rəhbərliyi ilə baş verən üsyan da uğursuzluqla nəticələndikdən sonra ölkədə "böyük köç" adlanan bir miqrasiya prosesi başlamışdı. Çox sayda əsgər, zabit və ziyalı ilk növbədə Almaniya, daha sonra

Fransaya sığınaraq yurdu tərk etmişdir. Adam Mitskeviç, Yulius Sovarski, Tsiprian Kamil Norvid, Ziqmund Krasiski kimi tanınmış Polşalı şairlər də bu köç dalğasında iştirak etmiş vətənpərvərlər arasında yer alır. Adam Mitskeviçin bütün yaradıcılığında Polşa sevgisi, onun azadlığı uğrunda mübarizəsi açıq-aydın hiss olunur. O, bütün şeirlərində sevdiyi Vətəninin xilas olması, bütün maneələrə və təhlükələrə qarşı mübarizənin aparılmasını tərənnüm edir. Şeirlərinin böyük əksəriyyətini gəncliyə xitabən yazan şair millətində daim doğrunu izah etdiyi üçün geniş oxucu rəğbəti qazanmışdır. Ümumiyyətlə, Vətən sevgisi, müstəqillik, azadlıq demək olar ki, zaman-zaman bütün polyak yazarlarının yaradıcılığında özünü qabarıq şəkildə göstərir.

Şandor Petefi (1823 - 1849) — Macarıstanın milli şairi hesab edilən Şandor Petefi Macarıstan ədəbiyyatında və şeiriyyatında özünə məxsus iz qoymuşdur. Vətənpərvər Petefi Macarıstanda 1848-1849-cu illərdəki [Macar inqilabının](#) rəhbərlərindən biri olmuşdur. O, Macar inqilabından ilhamlanaraq Milli Mahnı (Nemzeti dal) şeirini yazmışdır. Ş.Petefi Vətənin müdafiəsinə qalxan "Gənc Macarıstan" təşkilatına başçılıq edirdi. 1848-ci il martın 15-də Peşt və Budada gənclərin üsyanında başçı kimi öndə addımlamış, əldə silah, ölüm-dirim savaşına girmişdi. Ş.Petefinin ömür yolu Macarıstanın taleyi uğrunda rus ordusu ilə qanlı savaşa başa çatmışdır. Son damla qanı qalana qədər, son nəfəsə qədər vuruşub... Yüzlərlə əsgərin sırasında şəhid olub. Məzarı yoxdur. "Kənd çəkici", "Pəhləvan Yanoş", "Piştə Saloy" (poemalar), "Buludlar" (poetik toplu) və s.

Danimarka, İsveç, Norveç və Filandiya ədəbiyyatları, ümumiyyətlə Skandinaviya ədəbiyyatı altında tanınır. Danimarka ədəbiyyatı XVI. Əsrdə İncilin Danimarka dilinə tərcümə olunması ilə inkişaf etməyə başlamış, məhz Fransız ədəbiyyatının təsiri altında qalmış, XVIII. Əsrdən sonra Avropa ədəbiyyatına önəmli sənətkarlar bəxş etmişdir. Danimarkalı ədib **Hans Xristian Andersen** pyeslər, səyahətnamələr, romanlar və şeirlər də yazmasına baxmayaraq, Andersen bütün dünyada daha çox nağıllarına görə tanınır. Onun nağılları 100-dən çox dilə tərcümə edilmişdir.

19-ci əsrdə inkişaf edən isveç romantizminin başlıca xüsusiyyəti millətçilik idi. Alman romantikləri və Kantın ideyasının təsirli olduğu bu dövrdə yazıçılar keçmişə qayıdaraq köhnə mövzu və miflərdən istifadə edir, tarixi yenidən şərh etməyə çalışırdılar. Bu yazıçıların ən iddialısı, əfsanəvi Kral Astolfun macərələrini anladan Xoşbəxtlik Adası adlı alleqoriyası ilə P. D. A. Atterbomdu. Dövrün bəlkə də ən böyük şairi, hər hansı bir akırna bağlı olmayan Erik İohan Stagneliusdur. Nəsrdə isə, sərhədsiz bir xəyal gücü ilə realist təsviri birləşdirən, son romantiklərdən biri sayılan Cari Jonas Lav Almqvist ilə İsveçdə roman janrının ilk nümunələrini verən Fredrika Bremer daha çox tanınır. Realizmin ilk nümunələri Fin əsilli İsveçli şair İohan Yanislav Runeberqə məxsusdur. Amma İsveçdə realizm çox yavaş inkişaf etmişdir. 1840 və 1850-ci illərdə romantizmin təsirləri hələ də davam edirdi. 1845-64 arasında isə yazıçılar Paniskandinav hərəkatının təsiri altında idilər. Amma 1860-lara gəldikdə Cari Snoilsky, Edvard Bakströrn və

Pontus Vikner kimi şairlərin yaradıcılığı ilə poetik realizm cərəyanı isveç şeirində hakim olmuşdu.

XIX əsrin 40-50-ci illərində Belçika ədəbiyyatı hələ müstəqil deyildi, sifət millî səciyyəyə daşımırdı. Bu ədəbiyyat, Avropa, xüsusilə də, fransız romantizminin təsiri altında idi. XVII-XVIII əsrlərdə də Qərbi Avropada da tüğyan edən dini müharibələr zamanı Belçikada bədii ədəbiyyat böhran keçirirdi. Bu dövrdə yaşayıb yaratmış fransız dilli yazıçılar E.Bröşe de Iya Krua və B.A. de Valef klassisizm üslubunda şeirlər və poemalar yazmışlar. Ancaq XVIII əsrin ortalarına yaxın Belçika ədəbiyyatında bir sıra maarifçilik səciyyəli əsərlər meydana gəlmişdir. Bu dövrdə Lyej şəhəri mədəniyyət və ədəbiyyatın mərkəzinə çevrilir. Böyük fransız maarifçisi Volterin əsərləri və "Ensiklopedik jurnal" burada çap olunur. Bir sıra ədəbi cəmiyyətlər və dərnəklər yaranır .O.B.Rene və J.N.Bassanj vətənpərvərlik mövzusunda şeirlər yazırdılar . XIX əsrin əvvəllərində Avropanın bir çox ölkələrində olduğu kimi , burada da romantizm ədəbi cərəyanı yaranır . Belçika romantikləri demək olar ki , başdan başa C.H.Bayronun (F.Lebrussar) və V.Hüqonun (A. van Hasselt) təsiri altında əsərlər yazırlar . A.Mok V.Skottun təsiri altında tarixi romanlar yazır . T.Vösternad və E.Vakken realist üslubda şeirlər yazırlar. XIX əsrdə flamand dilli ədəbiyyat da inkişaf etmişdir . Bu dövrdə flamand dilində X.Konsians , K.L.Ledeqank kimi şairlər romantik ruhda əsərlər yazırlar . Bu əsrin ikinci yarısında isə tənqidi realizm üslubuna yaxın olan demokratik ədəbiyyat inkişaf edir. Yeni Belçika ədəbiyyatının inkişafı, əsasən, XIX əsrin ikinci yarısından sonra xüsusi vüsət almışdır. Bu dövrdə , demək olar ki, flamand ədəbiyyatı və mədəniyyəti öz inkişafının ikinci İntibah mərhələsini yaşamışdır. Belə ki, Belçika ədəbiyyatının ümumavropa və dünya mədəniyyətinə daxil olan ən görkəmli nümayəndələri məhz XIX əsrin ikinci yarısında yetişmişdir. Bu dövrdən etibarən Belçikada kapitalist sənayeləşmə prosesi getdikcə genişlənməyə başlayır , kənd təsərrüfatı sürətlə zəifləyir , kəndlər boşalır və talanır , fəhlə və kapitalist münasibətləri bərqərar olur .Fransız dilli yeni Belçika ədəbiyyatının yaradıcısı **Şarl de Koster olmuşdur** . Bu yazıçının ən məşhur əsəri olan "Ulenşpigel əfsanəsi" romanı dünyanın bir çox xalqlarının dillərinə tərcümə olunmuş və bu gün də sevilə-sevilə oxunur .

Ulenşpigel və Lamme Qudzak əfsanəsi — müasir Avropa xalqlarının bir çoxunun folklorunda təsadüf edilən şifahi xalq yaradıcılığı materialı və motivləri əsasında yazılmış bir əsərdir. Bu əsər XIX əsr Belçika ədəbiyyatının ən millî və realist nümunələrindən sayılır. Lakin bu əsərin folklor materialı müştərəkdir; həm fransızlarda, həm almanlarda, həm də fələmənglərdə Ulenşpigel haqqında əfsanə və nağıllar hələ orta əsrlərdən başlayaraq yayılmış və müxtəlif variantlarda XIX əsrə qədər yaşamışdır, bu gün də yaşayır.

Ulenşpigel əfsanəsi Belçika folklorunda baş qəhrəman olan Til Ulenşpigel haqqındadır. Bu qəhrəmanın adı müxtəlif yazıçıların əsərlərində xatırlanır. Onlardan biri də Şarl de Kosterdir. O, 1864-cü ildə yazmağa başladığı bu əsəri

1867-ci ildə başa çatdırır. Məşhur fransız yazıçısı Romen Rollan bu əsərə çox yüksək qiymət vermişdir. O, yazırdı:

"Ulenşpigel əfsanəsi"nin tarixi əhəmiyyəti çox böyükdür. Bu əsər belçikalılar üçün yeni vətən yaratdı. Şarl de Kosterin bu poemasından Belçika ədəbiyyatı yarandı".

Yazıçının bir neçə yaxın dostlarından başqa öz dövründə bu əsəri heç kim görmədi və qiymətləndirə bilmədi. Kiçik tirajla çap olunan bu kitab çox ləng satılırdı.

"Ulenşpigel əfsanəsi" romanı Belçikada siyasi mübarizənin gücləndiyi, fəhlə sinfinin oyandığı və xalq hərəkətinin vüsət tapdığı bir dövrdə meydana gəlmişdir. Bu roman ilk növbədə xalq ədəbiyyatı ənənələri əsasında yaranmışdır. Belə ki, o dövrdə Belçikada milli yazılı ədəbiyyat elə də inkişaf etməmişdi və xalq ədəbiyyatı ənənələri daha güclü idi. Digər tərəfdən, bu roman xalq kütləsinə ünvanlandığına görə bu ənənələrə söykənməli idi. Nəhayət, bu roman peşəkar ədəbiyyat səviyyəsində qələmə alınmışdı ki, bu da həmin dövrdə Belçikada ümumavropa və xüsusilə roman-fransız ədəbi ənənələrinin çox geniş yayılması ilə bağlı olmuşdur. Həmin dövrdə fransız dilli Belçika mədəniyyəti digər Avropa dilləri ilə yanaşı, həmin dövrə qədər yaranmış çox qiymətli və zəngin fransız dilli ədəbiyyatın ənənələri əsasında formalaşmışdır.

Flamand xalq qəhrəmanı olan azad fikirli, bəmərə, hazırcavab Ulenşpigel de Kosterin yaşadığı dövrün bütün tələblərinə uyğun gəlirdi. "Ulenşpigel əfsanəsi"nin əksər epizodları bilavasitə xalq kitabından götürülmüşdür. Bu kitabın baş qəhrəmanı hər şeyə yaradıcı yanaşan, təlxək xislətli, azad düşüncəli bir adamdır. Sootkinin və kömürçü Klaasin oğlu olan Ulenşpigel sadə insanlar arasından çıxmış əsl xalq adamıdır. R. Rollan xalq kitabından gələn bu qəhrəmanın qeyir-adi xasiyyətlərini təhlil edərək deyir ki, Ulenşpigel "elə sərgərdan qəhrəmanlardandır ki, ...onları yaradan istismar olunan xalq bütün dövrlərdə yalnız gülüşə olan ehtiyacını təmin etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda müstəqilliyə möhtəşəm şəkildə can atmanı ifadə edir". De Koster "xalqın bayrağı olan" Ulenşpigeli və qaniçən, qəddar, mənfəətpərəst II Filipp obrazlarının həyatını paralel şəkildə təsvir edir. Məlum olur ki, imperatorun və kömürçünün uşaqları eyni gündə dünyaya gəlib. Ulenşpigel, "şən və qayğısız", II Filipp isə "kədər və qüssə" içində böyüyür. İmperatorun oğlu əylənmək üçün meymunu tonqalda yandırır, Ulenşpigel - yaralı küçüyə qayğı göstərir, onu sağaltmağa çalışır. Qayğının nə olduğunu bilməyən şən, hazırcavab və həm də acı ilə Ulenşpigel dünya-aləmi gəzərək "bütün yaxşı əməlləri vəsf edir və bütün səfehliklərə yığılana qədər qəh-qəhə çəkib gülür".

Bununla belə, bu şən, güləyən qəhrəman da kədərlə, faciələrlə qarşılaşır. İnkvizisiya (katolik din məhkəməsi) onun atasını tonqalda yandırır, anası işgəncə və qəm-qüssədən vəfat edir. Ulenşpigel başına gələn bu faciələrdən sonra inkvizisiyanın və istismarçı ispan hakimiyyətinin düşməni olur. Müəllif bu şən qəhrəmanı azadlıq uğrunda mübarizə aparın gözə - hərəkət qəhrəmanına çevirir, onu qəhrəmanlıq epopeyasının qəhrəmanı edir. Vətəni və millətinin azadlığı

uğrunda mübarizə edən Ulenşpigel tez-tez "Klaasın külü mənim sinəmə dəyir, mən Flandriya torpağını xilas etmək istəyirəm" sözlərini təkrar edir.

Ulenşpigel vətənpərvərlik və azadsevərlik rəmzi olmasına baxmayaraq, daha çox öz şən xasiyyəti, hazırcavablılığı, fikirlərinin kəsərliliyi və acıdilliyi ilə yadda qalır və bu cəhətlərinə görə də hamı tərəfindən sevilir. Romanın ikinci əsas qəhrəmanı Ulenşpigelin sadıq dostu və yol yoldaşı Lamme Qudzakdır. Lamme sözü flamand dilində "quzu" deməkdir ki, bu da hələ uşaq yaşlarından başlayaraq bu qəhrəmanın xasiyyətini ifadə etmişdir. Belə ki, o, heç vaxt heç kimə heç nə ilə əlaqədar etiraz etmir, elə ona görə də Qudzak ləqəbini qazanır. Goedzak sözünün flamand dilində mənası isə "bir kisə xeyirxahlıq" deməkdir. Ona görə Lammeyə bu ləqəbi verirlər ki, o, nəinki bilə-bilə kiməsə pislik etmir, hətta sadədilliyi üzündən mübahisələr zamanı özünü heç müdafiə də etmir. Romanın əvvəlində deyilir ki, bacısı Lammeni yaxşıca kötəkləyir, uşaq isə ona əl qaldırmasınlar deyər evdən qaçır. Lamme ilə Ulenşpigel xasiyyətcə çox fərqli olsalar da, bir-birindən ayrılmırlar. Zarafatçı Lamme nikbin ovqatlı bir qarınquludur. O, inanır ki, insanın ruhu onun mədəsindədir. "Flandriyanın mədəsi" olan bu qəhrəman qisas cəngavəri Ulenşpigeldən ayrılmır hər zaman ona yol yoldaşı olur. Lamme qarşısına milləti xilas etmək kimi böyük məqsəd qoymayıb, onun ən böyük arzusu ailə həyatından imtina edən və ona görə də yoxa çıxan ürəkdən sevdiyi arvadını axtarıb tapmaqdır. Amma bunula belə o, inanır ki, Ulenşpigel xeyirxah bir iş görür, o, dostunun haqq işinə inanır və hətta onun yolunda ölümə getməyə hazırdır. Lamme Qudzak səmimiyyət, əsl dostluq, qarşılıqlı inam, fədakarlıq rəmzidir. Dünyanı isə məhz bu tipli insanlar xilas edə bilər. Göründüyü kimi, bu əsərdə həm F.Rablenin "Qarqantua və Pantaqrue", həm də M.Servantesin "Don Kixot" romanlarının güclü təsiri var. Belə ki, de Koster həm ideal hökmdar olmaq uğrunda çalışan, böyük insanpərvər nəhəng Qarqantua və şən Panurq, həm də yer üzündən şərin kökünü kəsmək istəyən Don Kixot və onun qarınqulu silahdaşını Sanço Pansa obrazlarından qidalanaraq Til Ulenşpigel və Lamme Qudzak obrazlarını yaratmışdır. "Ulenşpigel əfsanəsi" də dünya ədəbiyyatının bir sıra böyük romanları ilə bir sırada dayanır və böyük bədii əhəmiyyət kəsb edir.

İsveçrədə Qotfrid Keller (1819-1890) sənət həyatına peyzaj çəkərək başlamış, siyasi lirik şeirlər yazmışdır.. 1871-ci ildən 1876-cı ilə qədər Sürixdə şəhər mirzəsi işləmişdir. Ən çox tanınan əsərləri "Yaşıl Henri" və "Seldvilanın insanları" - dır. 19-cu əsr ədəbiyyatının tanınmış realist müəlliflərindən biri olmuşdur.

Henrik Yohan İbsen

(20 mart 1828, Şien - 23 may 1906, Kristianiya) - görkəmli norveç dramaturqu. Müasir realist dramaturgiyanın inkişafına misilsiz töhfələr vermiş bu yazıçını çox vaxt "müasir dramaturgiyanın atası" adlandırırlar. Henrik İbsen zəngin tacir ailəsində anadan olub. Onun ailəsi 1836-cı ildə müflisləşib. İbsen 1844-cü ildən

başlayaraq əczaçı işləyib. Əczaçı işlədiyi dövrdə o özünün ilk şerlərini və 1848-ci ildə Avropada baş vermiş inqilabi hadisələri özündə əks etdirən "Katalina" (1850) dramını qələmə alıb. 1850-ci ildə İbsenin "Qəhrəmanlıq kurqanı" adlı pyesi Kristianiyada (indiki Oslo) tamaşaya qoyulub. 1852-1857-ci illərdə Bergendə Norveçin ilk milli teatrına, 1857-1862-ci illərdə isə Kristianiyada Norveç teatrına rəhbərlik edib. 1864-1891-ci illərdə Roma, Drezden və Münhendə yaşayıb. İbsen 1862-ci ildə yazdığı "Məhəbbət komediyası"nda o dövrün norveç məmurlarının satirik obrazını, 1864-cü ildə qələmə aldığı "Taxt-tac uğrunda savaşı" adlı tarixi dramında isə mütərəqqi tarixi missiyanı həyata keçirən qəhrəman obrazını yaradıb. 1860-cı illərin sonu, 1870-ci illərin əvvəllərində sosial-siyasi baxışlarında formalaşan kəskin ziddiyyətlər fonunda İbsen köhnə dünyanın dağılması, "insan ruhunun inqilabı və intibahı" həsrətində olur. Roma imperatoru Flavi Klavdi Yulian haqqında "İmperator və qalliyalı" dramında (1873) İbsen insanın ruhani və cismani təbiətinin birləşməsi haqqında fikirlərini oxucuya çatdırır və bu hadisənin tezliklə baş verəcəyini israr edir. Dramaturqun yaradıcılığının son illəri pyeslərində qələmə aldığı psixoloji mənzərlərin olduqca mürəkkəbləşməsi ilə xarakterizə edilir. Yaradıcılığının belə mürəkkəb psixoloji mərhələyə qədəm qoyması ilə İbsen yaratdığı qəhrəmanlarına qarşı daha kəskin mövqə tutur. Belə əsərlərə misal kimi onun "Memar Solnes" (1892), "Yon Qabriel Borkman" (1896) pyeslərini göstərmək olar. Onun ən məşhur əsərləri "Oyuncaq ev", "Kabuslar" və musiqisi dahi norveç bəstəkarı Edvard Qriq tərəfindən yazılmış Per Günt dramları sayılır.

II HİSSƏ

Alman romantizmi. F.Şlegelin estetik nəzəriyyələri. Novalis və L.Tikin yaradıcılığı. F.Helderlinin yaradıcılığında klassisizmlə romantizmin nisbəti. Helderberq romantikləri dərnəyi. Alman ədəbiyyatı tarixində Qrimm qardaşlarının mövqeyi. E.t.-A. Hofman

Alman romantizmi

Romantizm sosiomədəni universal cərəyan olmaqla ictimai fikrin bütün sahələrinə bu və ya digər dərəcədə öz təsiri altına salsada daha sabit və geniş şəkildə ədəbiyyatşünaslıqda təzahür etmişdi. "Romantizm" anlayışı bədii cərəyan olmaqdan çox-çox əvvəl təşəkkül tapmışdı. XVIII əsrə qədər "romantik" epiteti roman dillərində yazılmış bədii əsərlərin üslub xüsusiyyətlərini ifadə edirdi. Bunlar roman, romans, cəngavərlər haqqında poemalar idi. Romantizmin təşəkkülü mürtəce burjua həqiqətləri üzərində ədalətli cəmiyyət qurmaq ideyalarını təbliğ edən maarifçilik ideyalarının naümidliyi ilə bağlıdır. Romantizmin çiçəklənməsi XIX əsrin 20-30-cu illərinə təsadüf edir. Romantizmin yaradıcı metodunu bütün incəlikləri ilə təzahür edən kinayə (yüngül və acı) təşkil edirdi. Sentimentalizmin

xəttini davam etdirən romantizm hiss, həyəcan və ehtirlərə üstünlük verirdi. Bu ruhda yazılmış əsərlər öz parlaqlığı və orijinallığı ilə fərqlənirdi. Burada melankoliya, “bəşəri kədər”, gözəl keçmişə nostalgiya hisslərlə zəngin olurdu. Əsərin qəhrəmanı ilə ətraf mühit arasındakı faciəvi ziddiyyət ədəbiyyat, musiqi və rəngarlıqda aparıcı mövzu idi. Tənhalıq motivi bir çox yazıçıların, Bayron, Heyne, Şelli, Stendalin yaradıcılığında başlıca yer tutub. Musiqi sənətində gözəlliyi duymağın sıxıntı, kədərlə təzahürü Şuman, Şubert, Berlioz yaradıcılığında üstünlük təşkil edirdi. Romantizm əvvəlcə Fransanı, daha sonralar Avropanı lərzəyə salan nəhəng sosial çevrilişlər cəmiyyət tərəfindən sakit qarşılanmadı, inqilabdan ümidi boşa çıxan ictimai psixologiyaya güclü təsir göstərdi. İnsanın zahiri həyatına olan maraq onun emosional, mənəvi aləminə olan maraqla əvəz olundu. Mədəniyyət və incəsənətdə insana, bir tərəfdən yanaşma yeni bir istiqamətlə əvəz olundu. Mədəniyyət və incəsənətdə insana, bir tərəfdən yanaşma yeni bir istiqamətlə əvəz olundu. Bu özünü öncə romantizmdə daha sonralar realizmdə göstərdi. Romantik sənətə aşağıdakı xüsusiyyətlər xasdır: burjua gerçəkliyinə qarşı nifrət; burjua maarifçiliyinə və klassisizminin rəasionalist prinsiplərindən qəti surətdə imtina edilməsi və s.idi. Romantizmin mənəvi – estetik pafosu insan ləyaqətinin təsdiqi, mənəvi – yaradıcı həyatının özünüqiymətləndirilməsi ilə bağlı idi. Bütün bunlar sonra azadlığa can atan romantik qəhrəman obrazlarında öz əksini tapmışdır. Almaniyada təşəkkül tapan romantik dünyagörüşü və romantik estetikası tezliklə bütün Avropaya yayılır. O, mənəvi mədəniyyətin bütün sahələrini – ədəbiyyat, musiqi, teatr, humanitar elmlər, plastik incəsənəti əhatə edir. XIX əsrin I yarısında Avropada romantik fəlsəfə mövcud idi. İohann Qotlib Fikse (1762-1814), Fridrix Vilhelm Şelling (1775-1854), Artur Şopenhauer (1788- 1860) və b. Romantizmin zirvəsini Ernst Toedor Amadey Hofman (1776-1822) yaradıcılığı təşkil edir. Alman romantizminin bu görkəmli yazıçısı, həm də istedadlı musiqiçi, karikatura ustası idi. Onun əsərlərinə dramatism və sarkazm, lirika və qrotesk kimi keyfiyyətlər xasdır. Həqiqət və fantastika aləmi ilə qarşılaşaraq Hofman fantastikani kinayə ilə təhlil edir.

Ədəbi cərəyan kimi romantizm 1770-1830-cu illər aralığında Almaniyada yaranıb. Almaniyanın Yena şəhərində təşəkkül tapan romantik məktəbin nümayəndələri A.V.Şlegel, F.Şlegel, L.Tik, Vakenroder, V.Novalis, F.Şelling, A.Şleyermaher bu cərəyanın nəzəri-estetik əsaslarını formalaşdırmışlar. Şlegel qardaşlarının “Ateneum” jurnalında yeni məktəbin ideya xüsusiyyətləri və istiqamətləri haqqında yazılar çap olunur. “Tufan və firdına” ədəbi hərəkatı romantizmin başlıca dayaqlarından hesab olunur. Romantik təfəkkürün ideya nəzəri mənbələrindən sayılan İ.Kant və G.Hegelin yaradıcılığını göstərmək olar. Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir romantik – Romantizm cərəyanının nümayəndəsi mənəvi mədəniyyətin müxtəlif sferasına nüfuz edən universal yaradıcılıq imkanına malik idi. Məsələn, Novalis ədəbi-bədii yaradıcılıqla yanaşı naturfəlsəfə, təbabət, riyaziyyatla məşğul olurdu. Tik şair, dramaturq və ədəbiyyat tənqidçisi idi, Şelling fəlsəfə ilə poeziyanı

vəhdətə gətirməyə cəhd edirdi. Ritter fizik olmaqla yanaşı gözəl şair idi. Avqust və Fridrix Şlegel qardaşları filologiya, sənətsünaslıq və estetik məsələləri ilə məşğul olurdular. Şleyermaher təkcə teologiya ilə deyil, həmçinin əxlaq problemləri ilə ciddi maraqlanırdı. Bu baxış bucağından Romantizm fəlsəfəsi sanki müxtəlif biliklərin integrativ əlaqələndiricisinə çevrilmişdir. Cərəyanın konsepsiyası “Yena məktəbi”nin nümayəndələri, böyük alman filosofları Şlegel və Şellingin xidmətləri sayəsində sistemləşdirilib. Mahiyyətini “həyatın olduğu kimi deyil, olmalı olduğu kimi” təsviri ideyası təşkil edir. Alman ədəbiyyatında görkəmli nümayəndələri Göte, Şiller, Yaqob və Vilhelm Qrimm qardaşları, Hofman, Heyne, Novalis və başqaları hesab olunur. Alman romantiklərinin ən ümdə xüsusiyyəti sıx millətçi olmalarıdır. Yazıçıların əksəriyyəti milli əfsanələrə, folklor nümunələrinə öz əsərlərində geniş yer verirdilər. Bunun ən bariz nümunələrini Yaqob Qrimm və Vilhelm Qrimm qardaşlarının əsərlərində görmək olar. Romantizm ədəbi-estetik anlayış kimi Almaniyada «Yena məktəbi» nümayəndələrinin (Şlegel qardaşları, F.Novalis, L.Tik, V.Vakkenroder) fəaliyyəti (1798-1802) sayəsində yayılmağa başlamışdır. Romantizmin estetik əsasını «bədi ideallaşdırma» prinsipi, müstəsna şəraitdə müstəsna xarakterlərin yaradılması, həyatın olduğu kimi kimi deyil, «olmalı olduğu kimi» təsviri təşkil edir. Puşkin, M.Y.Lermontov, A.Hofman, C.Q.Bayron, P.B.Şelli, C.Kits, V.Hüqo, F.R.Şatobrian, A.Vinyi, C.Leopardi, A.Mandzoni, Ş.Petöfi, K.Maxi, M.Eminesku, T.Şevçenko, Azərbaycan ədəbiyyatında isə H.Cavid, M.Hadi, A.Səhhət və b. romantizmin ən görkəmli nümayəndələri hesab olunurlar. Romantiklərin qəhrəmanları adi insan deyil, yaradıcılıqla məşğul olan rəssamlar, şair, bəstəçi və filosof təbiətli dahilərdir.

Alman romantizmini adtən iki yerə ayırırlar:

Berlin və Yenada təşəkkül etmiş olan romantizm

Heydelberqdə yeni bir məktəb quran romantizm

Birinciyə, “ilk romantizm” (frühromantik) deyilirdi, ikincisi isə, Orta romantizm (mittlere romantik) adını aldı, bunu da üçüncü romantizm “gec romantizm” davam etdirdi (spätromantik). Gec romantiklərə Eyxendroff, E.A.Hofman və Şvaben məktəbi : Uhland, Kemer, Svab, Hauf, Mörike və başqaları daxildir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu bölgülər arasında ciddi və kəkin fərq yoxdur. Hər üç istiqamət Şlegelein estetik görüşlərinə, təbiət fəlsəfəsinə, Novalisin, Vakendorun, Tikin prinsiplərinə istinad edirdilər. Beləliklə Alman romantizmi üç dönəmə ayrılır: 1797-ci ildən 1802-ci ilə qədər Erken Romantizm olaraq adlandırılan Frühromantik, 1815-ci ilə qədərən Hochromantik (Romantizm) və 1830-cu ilə qədər Spätromantik (Geç Romantik).

F.Şlegelin estetik nəzəriyyələri. Novalis və L.Tikin yaradıcılığı. F.Helderlinin yaradıcılığında klassisizmlə romantizmin nisbəti.

Romantizm terminini ilk dəfə işlətməmiş alman nəzəriyyəçisi Fridrix Şlegel 1798-1800-cü illərdə yazdığı silsilə jurnal məqalələrində romantizmi dövrün tələblərinə ən uyğun olan müasir sənət forması kimi təqdim edirdi. Əlbəttə, Şlegel haqlı idi, çünki onun dövründə romantizm ədəbi tərəqqinin ən yeni tendensiyalarını təmsil edirdi. Bu da keçid mərhələsi idi. Bəs nəyə keçid idi? İlk növbədə müasir müəllif yaradıcılığına, realizm epoxasına keçid idi. Romantik epoxanın keçid xarakteri ən çox onun tarixilik duyğusunun erkən xarakterində idi. O böyük qardaşı [Avqust Vilhelm Şlegel](#) ilə birlikdə "Yena romantizminin", həmçinin müasir [humanitar elmlərin](#) yaradıcılarından idi. 1792-ci ildə o Fridrix Hardenebrq (Novalis) ilə tanış olur. onları fəlsəfəyə, tarixə və ədəbiyyata olan böyük maraq hissi yaxınlaşdırır. 1793-cü ildə o xanım Karolin Böhmer ilə tanış olur. Hər iki dostluq Şlegelin sonrakı həyat yolunda əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır. Şlegelin mülahizələrində təbiətin romantik dərkə xüsusi önəm daşıyır. O, yeni dövr mədəniyyətini tənqid edərək antic yunan və Hind əfsanələrinə oxşar mifologiya yaratmaq ideyasını irəli sürmüşdür. Şlegel romanları dərk etmə prosesinin vacib amili sayırdı. O romanları dövrün Sokrat dialoqları adlandırır.

Erkən romantiklərdən Vakenroder və Tik mifologiya və mistikanın roluna xüsusi diqqət ayırırdılar. Tik öz nağıllarını Şərqi əfsanələri əsasında formalaşdırmışdır. Novalisi (1772-1801) (əsl adı Fridrix fon Hardenberq) həmməsləkləri romantizmin saf və sədaqətli səsi hesab edirdilər. O "Fraqmentlər" əsərində yazırdı ki, mövcud olan hər şey – təbiət, insan və ilahi ruhların təmasından doğulur. Təbiəti ilahiləşdirir. O bütün sənət növlərinin, ümumiyyətlə bütün yaradıcılıq növlərinin ilkin təbii əsaslarından rişələndiyini qeyd edir. Romantizm fəlsəfəsində ilahi yaradıcı kamil sənətkardır, yaradılış isə mükəmməl, qüsursuz sənət əsəridir. Sənətkarlar isə, yaradan və yaradılış arasında vasitəçidir, elçidir. O yazırdı: "Ya təbiət özündə ideya daşımalıdır, ya da qəlb özündə təbiəti daşımalıdır. Şair təsəvvürlər vasitəsilə təbiət haqqında peyğəmbərlik edir. Kainatın səsi ən sadə elementlərin, prinsipin – nəğmə oxuma və sadə danışmaq dilinin səsidir"..

Novalisə görə adi təbiətə xas olan bütün xüsusiyyətlər poeziyaya oxşardır. O öz görüşlərində incəsənət növlərini, xüsusilə, poeziya, musiqi və rəssamlığın imkanlarını ideallaşdırırdı. Təbiətin yaratdığı bütün səslərin kobud və dərkolunmaz olduğunu qeyd edirdi, meşənin xışıltısı, küləyin vıyılması, bülbüllərin nəğməsi – yalnız musiqi qəlbə əsaslı təsir bağışlayır. Ümumiyyətlə, romantiklərə görə, bədii yaradıcılığın əsasını təşkil edən qeyri-şüurluluq və şüurluluğun vəhdəti ilahi yaradıcılığın vəhyi ilə rəssama, peyğəmbərə, şairə, musiqiçiyə bəlli olur və yaradılan əsərlərdə öz təcəssümünü tapır. O yazırdı ki, "Ən ecazkar və əbədi fenomen bizim şəxsi varlığımızdır. İnsan üçün ən böyük sirr onun özüdür. "Kimsə sirrə yiyələndi. Saisdə ilahinin örtüyünü qaldırdı. Lakin nə gördü. Möcüzə. Öz-özünü"” Novalis insanı dünyanın yeganə məbədi hesab edirdi. Romantizm fəlsəfəsinin nümayəndəsi Helderli də Şelling kimi təbiəti ilahiləşdirir, ona pərəstiş

edir. Şair filosofun fikrincə, müqəddəs təbiət ayı olaraq öz mahiyyətini açır. O “Bayramda ..” adlı şeirində yazır ki, təbiət bütün “zamanlardan qədimdir”, o, Allah və insanlar, xalqla və əşyalar, Qərb və Şərq üçün müəyyən olunmuş zamanlardan da qədimdir:

“Zamanlardan qədim olan təbiətin özü

Həm Qərb, Həm də Şərq Allahlarından yüksəkdədir

O silah səsi ilə oyanmışdır”

Hər yerdə olan və hər şeyi yaradan təbiət ayılır və yenidən hər şeyi canlandırır. Təbiət Allahdan üstündür, Helderli üçün təbiət müqəddəsdür.

Teodor Amadey Hofman

Alman yazıçısı, bəstəkar və rəssam Teodor Amadey Hofman 24 yanvar 1776-cı il tarixində Şərqi Prussiyada kral advokatının ailəsində anadan olmuşdur. Onun musiqi və rəssamlığa həvəsi erkən yaşlarında, ədəbiyyata olan meyli isə yetkinlik yaşlarında aşkar olunmuşdur.

1800-ci ildə o, Königsberg Universitetinin hüquqşünaslıq fakültəsini bitirərək həyatını dövlət xidməti ilə bağlayır və bir çox vəzifələrdə çalışır. Boş vaxtlarında musiqi və rəsmlə məşğul olan Teodor Amadey Hofmanın bundan qazanc əldə etmək cəhdləri boşa çıxır. Çünki əsas vaxtını dövlət işləri aparır.

Hofmanın məşhur əsərlərindən Qızıl küpə nağılı, “Şelkunçik və siçanlar padşahı”, “Sinnober ləqəbli Balaca Saxes”, “Çəlləkçi usta Martin və onun şagirdləri” dünya uşaq ədəbiyyatında layiqli yer tutmuş və bir çox dillərə tərcümə edilmişdir.

Vilhelm və Yakob Qrimm qardaşları

İki qardaş - Vilhelm və Yakob Qrimm kənd-kənd, şəhər-şəhər gəzib sadə xalqın dilindən həmin nağılları dinləyib yazıya almasaydı, bəlkə də bu gözəl nağılların çoxu günümüzə qədər gəlib çatmayacaqdı.

Təhsili başa vurduqdan sonra qardaşlar kargüzar, kitabxanaçı, auditor və s. sahələrdə işləyir, bununla yanaşı ciddi şəkildə öz elmi araşdırmalarını aparır, qədim və orta əsr alman ədəbiyyatına dair məqalələr və kitablar çap etdirirlər.

Qrimm qardaşları 1806-cı ildə nağıl və rəvayət toplusu üzərində işə başlayırlar. Vilhelm və Yakob heç zaman nağıl yazmasalar da, müxtəlif şəxslərin nəql etdiyi nağılları toplayaraq yazıya köçürmüş, onları müqayisəli təhlil etmiş, fikir və ifadələri müasir dilə uyğunlaşdırmış, nağıllar üzərində redaktə işi aparmışlar. Onların topladığı nağıllar ilk dəfə 1812-ci ildə „**Uşaq və ailə nağılları**“-nın birinci cildində işıq üzü görür. Almandilli məkanda qardaşları məşhurlaşdıran „Uşaq və ailə nağılları“-nın yeddi nəşri və ixtisarlı variantın on nəşri hələ onların sağlığında

çap olunaraq yayılır. Vilhelm Qrimmin apardığı sistemativ araşdırmalar sayəsində nağılların tədqiqi və təsnifatlaşdırılması ayrıca bir elm sahəsi kimi təşəkkül tapır. 1830-cu ildə Yakob, 1835-ci ildə Vilhelm Qöttingen Universiteti tərəfindən professor elmi dərəcəsinə layiq görülürlər. Yenidən Kassel şəhərinə qayıdan qardaşlar 1838-ci ildə „Alman dilinin izahlı lüğəti“ üzərində işləməyə başlayırlar. Qardaşların sağlığında lüğətin „A“dan „F“dək olan hissəsi ərsəyə gətirilir, 16 cildlik lüğəti tam yekunlaşdırmaq isə yalnız 1960-cı ildə mümkün olur. Bu lüğət Avropa dilçilik elminin ən böyük nailiyyətlərindən biri kimi dəyərləndirilir.

1859-cu ildə Vilhelm, 1863-cü ildə isə Yakob dünyasını dəyişir. Bütün həyatlarını bir yerdə keçirən qardaşlar hətta Vilhelm ailə qurduqdan sonra ayrılmamış, bir evdə yaşamış və elmi yaradıcılıqla məşğul olmuşlar. Vəfat etdikdən sonra da ayrılmaz qardaşların Berlin qəbiristanlarından birində yerləşən məzarları yanaşdır.

III hissə

30-40-cı illər inqilabi hərəkətinin əhəmiyyəti. Büxner dramaturgiyasının realist meylləri. “Gənc Almaniya”nın formalaşması. H.Haynenin “Nəğmələr kitab”ında romantizmin xarakteri. XIX əsrin ikinci yarısında alman ədəbiyyatında realizmin xarakteri.

Almaniyada 1848-1849-cu illər inqilabı

Almaniyada 1848-1849-cu illər inqilabı və ya Mart inqilabı - 1848-ci ilin martından 1849-cu ilin yayın axırınadək Alman İttifaqı ərazisində baş verən inqilabi hadisələr. Mart inqilabı Mərkəzi Avropanın bir çox ölkələrində baş verən burjua-demokratik inqilabının bir hissəsi idi. Onun əsas məsələlərindən biri Almaniyanın birləşməsi. Knyaz və feodalların təsərrüfat fəaliyyətlərinə müdaxiləsinin qarşısının alınması, siyasi həyata burjuaziyanın buraxılması idi. İnqilab dövründə ümumalman parlamenti - Frankfurt Milli Məclisi yaradıldı və senzura ləğv edildi.

Büxner dramaturgiyasının realist meylləri

Qeorq Büxner (1813-1837) 20-ci əsr Alman teatrının əsaslarını 19-cu əsrdə qoymuşdur. Alman romantizminin əksinə əsərlərində, insanları ictimai, tarixi və psixoloji ölçüləri ilə təsvir edirdi. 1835-ci ildə yazdığı, ilk əsər olan Dantonun Ölümündə, Fransız İnqilabını mövzu olaraq seçmişdi. 1836-da yazmağa başladığı lakin yarıda qalan oyunu “Voyzek sonradan Alban Berg tərəfindən opera kimi bəstələnib. Lenz adında bir uzun hekayə yazmışdır.

Büxner 1831-də Strasburqda tibb oxumağa başlamış. 1833-də Giesen Universitetinə keçmiş; Fəlsəfə, tarix dərsləri almışdı. 1834-də "Hessenli Kənd Xəbərçisi" adlı bir bəyanat yayaraq, kəndlilərə öz hüquqlarını əldə etmələri ilə bağlı müraciət edirdi. Lakin şəxsən kəndlilər tərəfindən təslim edilib, qaçmaq məcburiyyətində qalır. 1835-də Sürix Universitetində təbiət elmləri üzrə doktorluq müdafiə edir. Viktor Hüqodan əsərlər tərcümə etmişdir. 1836-cı ildə Sürix Universitetində "Müqayisəli anatomiya kafedrası"nda müəllim işləməyə başlayır. Müasir teatrın inkişafında dərin təsiri olan Büxner, istənilə dramaturqun tarixlə məşğul olmasının vacibliyini müdafiə etmiş və fərdin ədalətsiz ictimai həyat nizamı içində tənhalığını və başa düşülməməsini, ictimai və tarixi şərtlərin əlverişsizliyini ortaya qoymağa çalışmışdır. Fransa İnqilabı və maarifçilik hərəkatının təsirlərini daşıyan əsərlərində, tarixdə xalqın mövqeyi, sadə insanların tale problemlərini (Dantonun Ölümü), monarxiyanın komikliyini (Leonce və Lena), insan şəxsiyyətini əzən ictimai təzyiqi və bu təzyiqə qarşı şüurun oyanışını (Woyzeck) işləyən Büxner, Alman romantizmindən kənar qalmış, realist prinsiplərə söykənən dramatik teatr formalaşdırmışdır. Materialist filosof Lüdviq Büxner onun qardaşıdır. Q.Büxner 23 yaşında qarın yatalağı xəstəliyi üzündən "Voyzek"i tamamlamadan həyatını itirmişdir.

"Gənc Almaniya"

"Gənc Almaniya" Almaniya da təxminən 1830-50 arasında ortaya çıxan ictimai islahat və ədəbiyyat hərəkatıdır. Fransız İnqilabının yaratdığı fikirlərdən təsirlənən hərəkat, o zaman aparıcı olan romantizm və millətçilik cərəyanlarının ifrat formalarına qarşı çıxırdı. Gənc Almaniya adı ilk dəfə Ludolf Venbargın "Estetik Səfərləri" (1834) adlı kitabında istifadə edilib. "Gənc Almaniya" üzvləri ideoloji və ədəbi istedadları ilə, siyasi şüurlarının sağlamlığına rəğmən ictimai fəallığa istiqamət verməyi bacarmadılar; Tam əksinə, geniş bir düşmənçilik qazandılar. Bunda, ictimai mövqelərinin səviyyəsizliyini və yüksək təhsil görməmiş olmaları qədər, bəzi üzvlərinin yəhudi mənşəli olması da rol oynadı. Hərəkatın liderləri Ludolf Vienbarg, Karl Gutzkov və Teodor Mundt idi. Haynrix Laube, Georg Hervegh, Lüdviq Börne və Henrix Heinenin də hərəkatla bağı vardı.

Henrix Heyne (XIX əsr alman şairi)

13 dekabr 1797-ci ildə alman şairi və jurnalisti, "sonuncu romantik şair" adlandırılan Kristian İohan Henrix Heyne dünyaya göz açdı. Heyne alman dilini inkişaf etdirərək, onu lirik bir səviyyəyə çatdırmış, felyeton və səyahət xəbərlərini ədəbi şəkildə təsvir etməklə, alman dilinin aydın və sadə şəkildə formalaşmasına töhfə vermişdir. Heyne, eyni zamanda tənqidçi, siyasi jurnalist, esseist, satirik və polemikaçı kimi də tanınırdı. Bu gün o, ən çox tərcümə olunan alman şairlərindən hesab edilir. O, Düsseldorf şəhərində yəhudi tacir Samson Heynenin və Betti Heynenin ilk övladı idi. İlk təhsilini yerli katolik liseydə almış, buradaca da balaca Henrixdə xristian dininə rəğbət yaranmış və bu hiss onu bütün həyatı boyu

izləmişdir. Sonralar Henrix Heyne Berlinə köçməli olur və 1821-1823-cü illərdə filosof Hegelin yanında təhsil alır. Bu müddətdə Heynenin şəhər ədəbi dairəsi ilə əlaqələri yaranır. Berlində olduğu müddətdə (1822-ci ildə) onun şeirlər kitabı, 1823-cü ildə isə "Fəlakət" kitabı çapdan çıxır. Onun ilk şeirləri artıq 1816-cı ildə Hamburqda olarkən Froydhold Rizenharf təxəllüsü ilə çap olunmuş. H. Heyne kimi isə ilk şeiri 1821-ci ildə Berlində işıq üzü görür. 1824-cü ildə 33 şeirdən ibarət topluda Heyneni məşhur edən əsərlər də («Su pərisi») özünə yer tapır. Həmin il Veymara - çox hörmət etdiyi Volfqanq fon Hötenin yanına gedir. Hələ iki il öncə o Höteyə ilk şeirlər kitabını onun haqqında yazdığı giriş sözləri ilə göndərmişdir. Görüş Heyne üçün məyusedici şəkildə keçir. Çünki o bu görüşdə özünü solçu, təbii göstərsə də, Höte ondan mədəni şəkildə məsafə saxlamağa çalışır. 1826-cı ildə Heyne "Şərqə səyahət" adlı kitabını çap etdirir. Bu, ona böyük uğur gətirir. Həmin il onun «Hoffman» və «Kampe» nəşriyyatı ilə iş əlaqəsi yaranır. Bundan sonra Yulius Kampe Heynenin vəfatına qədər onun əsərlərini çap edən şəxs kimi qalır. O, 1827-ci ildə Heynenin şöhrətinin əsası sayılan «Lirik mahnılar» və ya Nəğmələr məcmuəsini çap edir. Burada romantik, çox vaxt xalq dilində yazılmış şeirlər heç də yalnız o dövrün hisslərinə toxunmurdu. Artıq 1830-cu illərdə Heyne Almaniyada və Avropada istedadlı şair kimi ad qazanmışdı. 1848-ci ildə ona baş çəkən Engels, Heynenin vəziyyətinin çox pis olduğunu yazmışdır. Heyne xəstə olduğu müddətdə də öz yaradıcılığını davam etdirmişdir. O şeirlərini diktə edərək yanındakı katibəsinin köməyi ilə kağıza köçürdü. Bu çətin şəraitə baxmayaraq o, 1851-ci ildə "Romaserro" və 1854-cü ildə siyasi məzmunlu "Qarışıq yazılar" şeirlər kitablarını çap etdirir. Böyük şair 1848-ci ildə ağır xəstəliyə tutulmuş, ömrünün son 8 ilini iflic vəziyyətdə yataqda keçirmişdi. 17 fevral 1856-cı ildə Heyne vəfat edir. O Parisdə Monmartre qəbiristanlığında dəfn olunub.

XIX əsrin ikinci yarısında alman ədəbiyyatında realizmin xarakteri.

Konfederasiya Məclisinin, hərəkət üzvlərinin yazılarının bütün Alman dövlətlərində kəskin bir senzuradan keçirilməsini nəzərdə tutan 10 Dekabr 1835-ci il tarixli qərarında, hamısı kütləvi şəkildə Gənc Almanlar şəklinə qeyd edilib. Birliyin bəzi üzvləri, istedadlı bir şair olmalarına rəğmən adətən asan, aydın nəsr mətnləri yazmağa yönəlmişdilər. Yazıları ictimai şüurda yer etmiş olan romantizmə xas xəyalpərəstliyin yerinə, ictimai və siyasi ədalət üçün mübarizə ideyasını yerləşdirməyə çalışıblar. Demokratik və milli bir teatr yaratmaq məqsədindən çıxış edən Gənc Almaniyanın ədəbiyyat üzərində oyatdığı birbaşa təsirlərin ən əhəmiyyətli Alman teatrında realizmə gedən yolu açmaq oldu. 1848-49 İnqilabı bu hərəkətin geriləməsinə səbəb oldu. 1830-1848 arasında yaranan "Jungen Deutschland" (Gənc Almaniya) hərəkəti, sənətin estetik bir hadisədən daha artıq bir şey olmasını, əxlaqi, siyasi və ictimai yeniləşməyə xidmət etməsinin lazım olduğunu müdafiə etdi. Bu dövrdə ədəbiyyatın siyasiləşdirilməsi yolu ilə,

gözəl, məqsədsiz hesab etdikləri ədəbiyyatın (sənət sənət üçündür) yerini, ictimai məqsədlərə yönəldilmiş (sənət cəmiyyət üçündür) realist ədəbiyyat aldı. Bu dövrdə təlimin məqsədlərinə müvafiq olaraq ən əlverişli janrlar kimi məqalələr, lətifələr, səfər təəssüratları ön plana çıxdı. Uğursuz 1848 inqilabından sonra "Gənc Almaniya" hərəkatı söndü. Onun ardınca "poetik realizm" cərəyanı şair və yazıçıları, burjua yaşamının həqiqətlərini olduğu kimi, tərəf tutmadan əks etdirməyi tələb etdilər. Əsas nümayəndələri: Gottfrid Keller (1819-1830). Th. Ştorm (1817-1888), Th. Fontan (1819-1898) və F. Gebbeldir (1813-1863). 1880-ci illərdə başlayan Naturalizm (Natürəlizm) cərəyanı, özünü ədəbiyyatda bir inqilab kimi görürdü və özünün də ortaya çıxmasına yol açan bütün klassik sonrası keçmiş, idealist təqlid saydı. Bu yeni cərəyan, maddi dünyanı təmsil edir, insanı instinktiv bir məxluq kimi təsvir edir və ictimai problemlərin şərhinə yönəlirdi. Tək-tək fərdlərlə məşğul olmayıb bütün bir ictimai qurumun və ya sinfin taleyi ilə maraqlanırdı. Başlanğıcda Alman natürəlizmi, Fransızların daha yüksək səviyyədəki ədəbiyyatından (Balzak, Flaubert, Mopassan, Zola), rus realist (Tolstoy, Dostoyevski) və Skandinaviya ədəbiyyatından (Strindberg, İbsen) bəhrələnirdi. Alman Natürəlizminin başlıca nümayəndələri Gerhard Hauptman (1862-1946), Amo Holz (1868-1929) və İohannes Şlafdir (1862-1941). Bu sənətçilər var olan cəmiyyət quruluşuna və burjuaziyaya tənqidi fikirlərlə yanaşan psixoloji romanlar və dram əsərləri yazmışdılar. IX əsrin sonunda romantizm alman ədəbiyyatının əsas yaradıcılıq metodu olaraq qalırdı. Dramaturgiyada realizmə keçid Hauptmanın adı ilə bağlıdır. 1889-cu ildə "Azad səhnə" teatr-studiyasında onun "Günəşin qürubundan əvvəl" pyesi tamaşaya qoyulmuşdu. Sileziya dialektində yazılmış əsərdə bir kəndli ailəsinin sürətlə varlanması və eyni sürətlə iflasa uğraması fonunda mənəvi-əxlaqi problemlər işıqlandırılırdı. Əsər həyat həqiqəti, təbiiliyi və dilinin sadəliyi ilə diqqəti cəlb edirdi. İlk pyesi ilə Hauptman tamaşaçılarda maraq oyada bilmişdi. Hauptmanın "Barışıq bayramı" (1890), "Tənhalər" (1891) pyeslərində hələ Henrix İbsenin təsiri aydın duyulurdu. "Toxucular" (1893) pyesi isə onu sənətdə öz dəsti-xətti olan dramaturq kimi məşhurlaşdırdı. Bu əsərdə müəllif iştirakçıları ənənəvi "müsbət" və "mənfi" personajlara bölməmiş, onların hərəkətlərinə qiymət verməyə çalışmamışdı. Tamaşanın qəhrəmanı fərd yox, kütlə şəklində təzahür edirdi. Mövzu və janr müxtəlifliyi Hauptmanın 90-cı illər yaradıcılığı üçün səciyyəvi idi. Gündəlik həyatın problemlərindən bəhs edən "Xəz manto" (1893) satirik komediyası, XVI əsrin birinci yarısındakı kəndli üsyanlarının panoramını yaradan "Florian Geyer" (1896) tarixi dramı müəllifin həm komik, həm də tragik kimi uğur qazana bildiyini göstərirdi. "Hannelin yüksəlişi" (1894) pyesində isə Hauptman naturalizmdən simvolizmə, gerçəkliklə fantaziyanın vəhdətinə qayıtmışdı